כד הקמח — תשובה

דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו (ישעיהו נ"ה:ו'-ז'). ידוע כי התשובה היא מכלל שבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם. ואלו הן תורה תשובה גן עדן גיהנם כסא הכבוד בית המקדש שמו של משיח, תורה מנין שנאמר (משלי ח':כ"ב) ה' קנני ראשית דרכו. תשובה מנין שנאמר (תהילים צ':ג') בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם, גן עדן שנאמר (בראשית ב':ח') גן בעדן מקדם, גיהנם מנין שנאמר (ישעיהו ל':ל"ג) כי ערוך מאתמול תפתה. כסא הכבוד מנין שנאמר (ירמיהו י"ז:י"ב) כסא כבוד מרום מראשון, ביהמ"ק שנאמר (שם) מקום מקדשנו, שמו של משיח שנאמר (תהילים ע"ב:י"ז) לפני שמש ינון שמו. וכבר ביארתי כל זה באות ר"ש ראש השנה, כי מחסדי הש"י על נבראיו שברא התשובה קודם שברא את העולם לפי שגלוי וידוע היה לפניו שעתיד אדם לחטוא ולפיכך הקדים לו רפואה למכה, וכבר ביארתי שם כי ז' דברים אלו נקשרים זה בזה קשר אחד וכל אחד מחייב לחבירו. וצריך אתה לדעת כי ענין התשובה הוא שיתחייב אדם שיתבונן בשפלותו ובפחיתות עצמו כי הוא עפר ואפר שחייו רמה ותולעה במותו, כי בזה תתקן לו יותר פעולת התשובה ויעשה תשובה שלימה בכונה רצויה וזכה, וכן מצינו באיוב שהיה מהביל ומפחית האדם בעיקר תולדתו. ובהיותו תמיד מזומן למקריים הוא שאמר (איוב יג) אדם ילוד אשה וגו' כציץ יצא וימל וכו'. ויתכן לומר כי הזכיר איוב בכתוב הזה חמשה מן הפחיתיות, האחד שיסודו של אדם עפר מן האדמה ומי שיסודו הבל אין צריך לומר הבנין שהוא נשען עליו, וזהו (תהילים קמ"ד:ד') אדם להבל דמה, וכל מקום שנזכר אדם לשון יריעות הוא, ומטעם זה מצינו ביחזקאל אחר שסיים פרשת המרכבה שהזכיר (יחזקאל ד':א') ואתה בן אדם ודרשו ז"ל שהיה יחזקאל מתגאה בעצמו על שראה מעשה מרכבה אמר לו הקב"ה ואתה בן אדם אל תגיס עצמך בן אדם אתה. הב' שהוא ילוד אשה שכל ענייניו לכלוך. וכמו שאמרו רז"ל (שבת דף קנב) אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רציין אחריה. הג' שהוא קצר ימים כי היה אפשר שיהיה ילוד אשה ויאריך ימים כענין הדורות הקדמונים שהאריכו שנים מאתים וג' מאות וארבע מאות. הד' שהוא שבע רוגז כי אפשר שיחיה חיים קצרים ברבוי הצרות והדאגות. הה' כי תכף שהוא מת אין הודו נשאר בו אפי' רגע כי צורת פניו משתנית מיד זהו (איוב יג) כציץ יצא וימל כי תכף שיצא הוא נכרת מיד:

ודרשו בפסיקתא גדול כחה של תשובה שבטלה את השבועה ובטלה את הגזרה, בטלה את השבועה שנאמר (ירמיהו כ"ב:כ"ד) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני, וכתיב (חגי ב':כ"ג) ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם, בטלה את הגזרה שנאמר (ירמיהו כ"ב:ל') כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי וגו' וכתיב (ד"ה א ג) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו. אסיר שנולד בבית האסורים שאלתיאל שממנו הושתלה מלכות בית דוד. ועל זה אמר הנביא בכאן (ישעיהו נ"ה:ו') דרשו ה' בהמצאו וגו'. יאמר דרשו ה' בדברים שהוא נמצא בהם זהו בהמצאו, קראוהו בהיותו קרוב בדברים שהוא נמצא אליכם, והדברים הללו הם דרכי התשובה וההכנעה והשפלות שגם הן מכללם. ודרשו רז"ל (ר"ה י"ח) דרשו ה' בהמצאו אלו עשרה ימים שבין ר"ה ויוה"כ כלומר שהקב"ה נמצא ליחיד בימים אלו יותר משאר ימים. יעזוב רשע דרכו הוא הכופר בהקב"ה כענין שכתוב (תהילים י':ד') רשע כגובה אפו וגו' ויאמר הכתוב כי אפילו מי שכופר בעיקר וחושב שאין אלהים ישוב מדרך הרע והקב"ה ירחמהו ויסלח לו. ומפני שהאדם חוטא במחשבה ובמעשה אמר דרכו ואמר מחשבותיו. ומה שאמר ואל אלהינו כי אין צריך לומר במדת רחמים כמו שאמר וישוב אל ה' כי אפי' במדת הדין ירבה לסלוח וזהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. וכן אמרו במדרש (הושע יד) שובה ישראל עד ה' עד שהוא עומד במדת רחמים ואם לאו אלהיך עד דלא יתעביד סניגוריא קטיגוריא:

ובמדרש שיר השירים ה':ט"זשירים רבה (שיר ה) חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי. זה שאמר הכתוב (עמוס ח) כה אמר ה' אל בית ישראל דרשוני וחיו יש לך חיך מתוק מזה. ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה יש לך חיך מתוק מזה. אמר ריש לקיש ובתוהה על הראשונות, ולא עוד אלא שכל עבירות שעשה הקב"ה מונה אותן זכיות

הדא הוא דכתיב (תהלים מט) מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל בגידותיך שבגדת בי הרי הן לפני כמור ואהלות, ועוד במדרשו דרשו ה' בהמצאו למדנו שהקב"ה פעמים נראה פעמים אינו נראה פעמים שומע פעמים אינו רוצה לשמוע פעמים עונה פעמים אינו עונה פעמים נדרש פעמים אינו נדרש פעמים מצוי פעמים אינו מצוי פעמים קרוב פעמים אינו קרוב כיצד נראה למשה שנאמר (שמות ל"ג:י"א) ודבר הי אל משה פנים אל פנים חזר ונעלם ממנו כשאמר (שם) הראני נא את כבודך. נראה לישראל בסיני שנאמר (שם כד) ויראו את אלהי ישראל, וכתיב (שם) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. חזר ונעלם מהם שנאמר (דברים ד':י"ד-ט"ו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה. כשהיו ישראל במצרים בשעבוד פרך כתיב וישמע אלהים את נאקתם כיון שחטאו מה כתיב (שם א) ולא שמע ה' לקולכם וגו'. ענה לשמואל במצפה שנאמר (שמואל א י':י"ז) ויצעק שמואל ויענהו חזר ולא ענהו שנאמר (שם טז) ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל וכו', ענה לדוד שנאמר (תהילים ל"ד:ה') דרשתי את ה' וענני חזר ולא ענהו שנאמר (שמואל ב י"ב:ט"ז) ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה וגו', ובזמן שישראל עושין תשובה מצוי להם שנאמר (דברים ד':כ"ט) ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו וגו', לא עשו תשובה מה כתיב בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו, פעמים קרוב שנאמר (תהילים קמ"ה:י"ח) קרוב ה' לכל קוראיו פעמים אינו קרוב שנאמר (משלי ט"ו:כ"ט) רחוק ה' מרשעים, דרשו ה' בהמצאו משל למה הדבר דומה למלך שאמר לעבדיו צאו והכריזו בכל ממשלתי שאני יושב ודן דיני ממונות כל מי שיש לו עסק עם חברו יבא לפני ואני דן אותו לכף זכות עד שלא אשוב לדון דיני נפשות, כך הקב"ה אמר לישראל בני הוו יודעין שאני דן את העולם כולו בארבעה פרקים בשנה, בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג על המים ואדם נידון בראש השנה בג' פרקים אלו יושב אני לדון דיני ממונות להעשיר או להעני להרבות או למעט, אבל ר"ה זמן דיני נפשות הוא אם למות אם לחיים, אם עשיתם תשובה לפני אני מקבל אתכם ואדון אתכם לכף זכות ששערי שמים פתוחים ואשמע תפלתכם ואני משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים עד שלא אחתום גזר דין ביוה"כ לכך נאמר דרשו ה' בהמצאו, אמר ר' ישמעאל בר נחמני א"ר יונתן משל למה הדבר דומה למלך שהיה דר במדינה והיו בני המדינה מכעיסין אותו כעס גדול מה עשה המלך יצא מן העיר רחוק מעשרה מילין ועמד לו ראהו אדם אחד אמר לבני העיר דעו וראו שהמלך בכעס עליכם והוא רוצה לשלוח לגיונות על העיר להחריבה צאו ופייסוהו ויחזור אצלכם עד שלא ירחק מכם, פקח אחד היה שם אמר להם שוטים עד שהיה אצלכם לא בקשתם אותו ועכשיו קודם שירחק צאו אצלו אולי יקבל אתכם לכך נאמר דרשו ה' בהמצאו, דרשו ה' בהמצאו אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליוה"כ שהוא שרוי ביניכם, וכן אמר יחזקאל (מג) והקיר ביני וביניהם הוי אומר קראוהו בהיותו קרוב:

דרשו רז"ל על דוד (שמואל ב כ"ג:א') נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה והוא ענין בת שבע שהתודה בו ולא נתבייש לומר חטאתי כשבא אליו נתן הנביא ואמר לו משל הכבשה על בת שבע, וזה הוא שאמר (שם יב) ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה מפתו תאכל ומכוסו תשתה וגו'. והשיב לו דוד ואמר (שם) חי ה' כי בן מות האיש הזה, ואת הכבשה ישלם ארבעתים וגו'. והנה דוד דן אותו בשני דינין מיתה ותשלומין, ודבר ידוע שאין אדם מת ומשלם משום דכתיב (שמות כ"א:כ"ב) ולא יהיה אסון ענוש יענש הא אם יהיה אסון לא יענש. אבל הענין כי דוד נסתפק בדברי נתן הנביא אם היו דבריו דרך משל וחידה על אחד משרי העם שלקח אשת חבירו או היה הענין ממש. ועל כן השיב לשניהם כי אם היה דרך משל על לוקח אשת חבירו על זה אמר חי ה' כי בן מות הוא, ואם אולי היה ממש על זה אמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים. כי כן בדין התורה מי שגנב וטבח (שמות כ"א:ל"ז) ארבע צאן תחת השה, ואחר המשל הזה ושהודיע שהוא החוטא השיב דוד ואמר חטאתי לה':

והנה מרע"ה אדון כל הנביאים הבטיח בני ישראל בגלות כי בזכות שיחזרו בתשובה הקב"ה יגאלם ויקבצם מד' רוחות העולם הוא שאמר (דברים ל':א') והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' (שם) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, וכתיב אחריו ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים: